

چکیده

ماهیت

ملموس درس

جغرافیا و انتزاعی

نبودن آن، شیوه‌های نوین و

فعالی را در تدریس آن می‌طلبد.

شرایط کنونی محیط زیست کشورمان و

مشکلات زیستی متعددی که در حال حاضر

وجود دارد، ضرورت آشنایی و آمادگی بیشتر

دانش‌آموزان برای شناخت بهتر محیط پیرامون خود را

آشکار می‌سازد و این امر با بهره‌گیری

از روش‌های معمول و مرسوم تدریس

امکان‌پذیر نیست. روش‌های فعال

تدریس به روش‌هایی اشاره دارد که

بتوانند فعالیت‌های شاگردان را تقویت

و یادگیری را به جریان دو طرفه تبدیل

کنند. تشویق و هدایت دانش‌آموزان

برای ساخت و تهیه ماکت‌های

جغرافیایی، علاوه بر تعمیق یادگیری،

باعث جنب‌وجوش دانش‌آموزان و

خارج‌شدن کلاس درس و مدرسه از

حالت ایستا و تبدیل آن به یک محیط

پویا خواهد شد. در واقع دست‌سازها

عبارت‌اند از «طراحی و ساخت منظم و

هدفمند وسایلی که معلم را در اجرای

ساختار برنامه آموزشی به شکلی

مؤثر یاری کند.» اگر دست‌سازها به

دست‌دانش‌آموزان و با هدایت معلمان

ساخته شوند ارزش و اهمیتی دو

چندان خواهند یافت. از این رو در این

مقاله تلاش شده است تا تجارب بیش از یک دهه نویسنده

مقاله در اهمیت و ارزش تدریس درس جغرافیا با استفاده

از دست‌سازهای دانش‌آموزی با شیوه تحلیلی-توصیفی

تشریح شود و در ادامه، لزوم برگزاری نمایشگاه‌هایی از

این دست‌سازها در سطح مدارس و مناطق بررسی و

الزامات آن‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: دست‌ساز، دانش‌آموزی،

درس جغرافیا، نمایشگاه

دست‌ساز، شیوه‌های نوین و

فعال تدریس جغرافیا

اهمیت دست‌سازهای دانش‌آموزی

و برگزاری نمایشگاه‌هایی

از آن‌ها در یادگیری درس جغرافیا

دکتر پیمان کریمی سلطانی

دبیر آموزش و پرورش شهرستان قروه

عملی به دانش‌آموزان و دانشجویان منتقل سازد تا مجموعه اطلاعات به جای «حفظ» شدن در ذهن برای مدت زمانی معین و اغلب کوتاه، به وجهی دائمی «درک و فهمیده» شوند. این نکته ساده اما پر اهمیت می‌تواند در کنار سایر مسائل در جذابیت این علم سهمی تعیین‌کننده داشته باشد (سعیدی، ۱۳۶۵: ۱۰).

به‌طور کلی دست‌سازها عبارت‌اند از «طراحی و ساخت منظم و هدفمند وسایلی که معلم را در اجرای ساختار برنامه آموزشی به شکلی مؤثر یاری کنند، به‌طوری که در بردارنده اصول و راهبردهایی هستند و برای حل مسائل آموزشی در سطح کاربردی مورد استفاده قرار می‌گیرند.» به عبارت دیگر، دست‌سازها مهندسی نظام‌دهی آموزش و یاددهی در علوم تجربی و به وجود آورنده تفکر منطقی در یادگیرنده به حساب می‌آیند.

در واقع دست‌سازها حاصل همبستگی بین دو فراگرد در برنامه‌ریزی و تکنیک‌های عملی تدریس‌اند که با بهره‌گیری از آن‌ها می‌توان برنامه‌های آموزشی را در قالب طرح‌های آموزشی دقیق و مفصل تا به دست آوردن یک نتیجه مطلوب و قابل تکرار پیاده کرد (حاجی‌زاده، ۱۳۹۲: ۵). دست‌ساخته‌های درسی به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا به وضوح ببینند چگونه مطالبی که آموخته‌اند با محیط زیست آن‌ها هماهنگی دارد. دست‌ساخته‌ها به دانش‌آموزان امکان می‌دهند که از طریق مشاهده طبیعت، وقایع، فعالیت‌ها، اشیاء و مردم، تجربه علمی به دست آورند. تعیین میزان ارزش و اهمیت کارهای دستی و دست‌ساخته‌ها در درسی مانند جغرافیا کاری سخت و دشوار است، زیرا یک درس خاص را از مجموعه دروس جدا کردن و اثر آن را در فرایند یادگیری و یاددهی به تنهایی سنجیدن، کار آسانی نیست، ولی به‌طور قطع می‌توان تصریح کرد که دست‌ساخته‌ها رفتار و نظر دانش‌آموزان را درباره کار، تلاش، سازندگی و کارآفرینی به‌طور کلی تغییر می‌دهند. همچنین باعث می‌شوند که دانش‌آموزان در ساختن یک ماکت به دنبال چراها و چگونه‌های بسیاری بروند و رفته‌رفته این پرسش‌ها را به‌طور ناخودآگاه در مورد مفاهیم غیرمادی و نامحسوس نیز تعمیم دهند و در پاسخ گفتن به آن‌ها تلاش کنند. از آنجا که دانش‌آموزان ساختن اشیاء را به چشم خود می‌بینند و با وجود خویش احساس می‌کنند، کوشش و تلاشی را که برای ساختن لازم است درک می‌کنند و به کارگران و سازندگان احترام می‌گذارند.

بدون تردید فراهم کردن شرایطی در کلاس درس جغرافیا با زمان محدود کلاسی که بتوان دانش‌آموزان را وادار به ساخت ماکت‌ها و مدل‌های مختلف فیزیکی کرد و نظر آن‌ها را برای مشارکت در این فرایند جلب کرد بسیار دشوار است، اما اگر بتوان این مهم را به سرانجام رساند باید بیشترین استفاده و بهره را برد. می‌توان از این دست ساخته‌ها به‌عنوان وسایل و ابزارهای کمک آموزشی در مدارس بهره برد. همچنین می‌توان از دست‌ساخته‌ها، نمایشگاه‌هایی را در سطح مدرسه، منطقه و حتی استان برگزار کرد و زمینه حضور و بازدید تعداد زیادی از دانش‌آموزان سایر مدارس را نیز فراهم آورد. در برگزاری این نمایشگاه‌ها می‌توان اهداف پژوهشی، علمی و همچنین ایجاد فضای رقابتی سالم برای نشان دادن استعداد دانش‌آموزان مدارس را دنبال کرد. اما واضح و روشن است که با یک برنامه‌ریزی دقیق و علمی

● اشاره

مدرسه
یک موجود زنده
است؛ موجودی که
متولد می‌شود، تغذیه
می‌کند، حرکت می‌کند، رشد
می‌کند، هدف دارد و تکامل می‌یابد.
اعضا و جوارح این موجود عبارت‌اند از:
دانش‌آموزان، معلمان، مربیان، اداره‌کنندگان و
در مفهوم نوین و تکامل یافته‌اش، پدران و مادران.
این اعضا با هم پیوندها و ارتباط‌های بنیانی و اساسی
(ارگانیک) دارند (رووف، ۱۳۸۸).

یکی از معیارهای پیشرفت کشورها رجوع به تعداد مقالات علمی، ابداعات و اختراعات شهروندان آن است که زمینه سازندگی آن کشور را نیز فراهم می‌آورد. اگر به چگونگی و روش اولیه پیشرفت در کشورهای پیشرفته مانند ژاپن نظری بیندازیم، متوجه می‌شویم که آنان پایه پیشرفت علمی و عملی خود را بر روش‌های نوین و با اتکا بر آموزش و پرورش گذاشته‌اند و سعی بر این دارند که هر گونه تفکر را از حالت انتزاعی خارج و به عمل، اختراع و ابداع روش‌های جدید سوق دهند (علیپور، ۱۳۸۹: ۹).

● مقدمه

روش‌های فعال تدریس به روش‌هایی اشاره دارند که بتوانند فعالیت‌های شاگردان را تقویت و یادگیری را به جریان دو طرفه تبدیل کنند. انتخاب روش تدریس یکی از مراحل مهم طراحی آموزشی است. به‌طور معمول یک معلم پس از انتخاب محتوا و پیش از تعیین وسیله آموزشی باید خط‌مشی و روش‌های تدریس خود را انتخاب کند. خیلی اوقات معلمان مطالب زیادی را تدریس می‌کنند، ولی بعد متوجه می‌شوند که شاگردان تنها می‌توانند مقدار کمی از آنچه را که مطرح شده است بازگو کنند (حسین‌نژاد و آخش، ۱۳۹۲: ۸). حال اگر بناست جغرافیا به‌عنوان یکی از علوم امروزی جنبه‌های کاربردی یابد و به نحوی از انحاء، با توجه به حدود و دامنه هر یک از شاخه‌های گوناگون خود، در حل مشکلات و مسائل اقتصادی-اجتماعی سهمی شایسته بر عهده گیرد، بیش از هر چیز در کنار تعریفی جامع و مبتنی بر نظریه و چهارچوبی روش‌شناختی، باید با به‌کارگیری شیوه‌های نو و کارآمد، بتواند یافته‌های علمی خود را به ساده‌ترین شکل و به صورتی

است، اهمیت و ارزش حواس و همین طور نقش محرک‌هایی مانند دست‌سازه‌ها را که می‌توانند حواس شاگردان را ورزیده کنند، نمی‌توان منکر شد. اهمیت و نقش دست‌سازه‌ها در به کارگیری عضلات و حواس مختلف شاگردان و در نتیجه به وجود آوردن شناخت و افزایش دادن مهارت‌های جسمی، حسی، روانی و ذهنی آن‌ها بیش از پیش روشن و مشخص می‌شود.

۴-۱-۱. تسهیل فرایند یادگیری: استفاده از دست‌سازه‌ها فرایند آموزش و یادگیری-یاددهی را تسهیل می‌کند. در واقع، هدف اصلی از به کارگیری مدل‌های فیزیکی و ماکت‌های جغرافیایی، تسهیل فرایند یادگیری-یاددهی است.

۵-۱-۱. ایجاد شور و هیجان در کلاس درس: استفاده از دست‌سازه در حین تدریس، کلاس را از حالت یکنواختی خارج و شور و هیجان خاصی را در کلاس‌های درس ایجاد می‌کند، چه زمانی که این دست‌سازه‌های دانش‌آموزی توسط خود دانش‌آموزان تشریح شوند و چه زمانی که معلم از آن‌ها به عنوان وسایل کمک آموزشی استفاده کند.

۶-۱-۱. استفاده از دست‌سازه‌ها به عنوان وسایل کمک آموزشی: یکی از اهداف موردنظر در فرایند دست‌سازه‌های دانش‌آموزی، استفاده از این دست‌سازه‌ها به عنوان وسایل کمک آموزشی در تدریس درس جغرافیا است. این دست‌سازه‌ها چون توسط خود دانش‌آموزان ساخته شده است قطعاً نقش زیادی در تفهیم و آموزش بهتر و کارآمدتر مطالب جغرافیایی ایفا می‌کند.

۲-۱. چارچوب‌ها و مراحل اساسی خلق یک دست‌سازه توسط دانش‌آموزان:

با توجه به تجارب نویسنده در ساخت یک مدل فیزیکی یا ماکت جغرافیایی (دست‌سازه)، دانش‌آموز چند مرحله را تجربه می‌کند و در طی این مراحل برای حل مسائل آموزشی در سطح کاربردی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، دست‌سازه‌ها مهندسی نظام‌دهی آموزش و یاددهی در علوم تجربی و به وجود آورنده تفکر منطقی در یادگیرنده به حساب می‌آیند

اگر به چگونگی و روش اولیه پیشرفت در کشورهای پیشرفته مانند ژاپن نظری بیندازیم، متوجه می‌شویم که آنان پایه پیشرفت علمی و عملی خود را بر روش‌های نوین و با اتکا بر آموزش و پرورش گذاشته‌اند و سعی بر این دارند که هر گونه تفکر را از حالت انتزاعی خارج و به عمل، اختراع و ابداع روش‌های جدید سوق دهند

می‌توان حد اکثر استفاده را از فرایند اجرای دست‌ساخته‌ها در کلاس درس برد و نمایشگاه‌هایی از این دست‌ساخته‌ها برگزار کرد. از این رو در این مقاله تلاش شده است تا ابتدا به بررسی فواید و نقش دست‌ساخته‌ها در تعمیق و ماندگاری فرایند یادگیری پرداخته شود و در ادامه، الزامات و شرایط لازم برای برگزاری نمایشگاه‌هایی از دست‌ساخته‌های دانش‌آموزان در دروسی مانند جغرافیا و علوم تجربی مورد بررسی قرار گیرد.

روش کار: در تدوین این مقاله از منابع موجود و به شیوه تحلیلی-توصیفی استفاده شده است. اما اساس تدوین مقاله بر پایه تجارب یازده‌ساله نویسنده در بهره‌مندی از مدل‌های فیزیکی و ساخت ماکت‌های جغرافیایی ساخته شده به دست دانش‌آموزان در تدریس درس جغرافیا در ده‌ها مدرسه و برگزاری ده‌ها نمایشگاه در سطح مدارس و چند نمایشگاه در سطح منطقه و شهرستان است.

۱. دست‌سازه‌های دانش‌آموزی

۱-۱ اهمیت دست‌سازه‌های دانش‌آموزی

۱-۱-۱ شکوفایی ذوق و خلاقیت دانش‌آموزان:

هر دبیری که به ساخت ماکت‌های درسی در دروسی مانند جغرافیا، علوم تجربی و ... در بیرون از محیط کلاس و مدرسه عنایت و توجه داشته باشد، ذوق، ابتکار و خلاقیت و شکوفایی استعدادها را برای دانش‌آموزان در جامعه اشاعه می‌دهد. دانش‌آموز در ضمن تهیه دست‌ساخته‌ها یاد می‌گیرد که چگونه خود را اداره کند و چگونه با دیگران ارتباط برقرار کند و چگونه راه‌حل‌ها را پیدا کند و هنگامی که به ساختن وسیله‌ای یا تکمیل آن مشغول می‌شود، در واقع حس مسئولیت و اعتمادبه‌نفس او بیدار می‌شود و پرورش می‌یابد.

۲-۱-۱. تربیت اجتماعی دانش‌آموزان: در انجام دست‌سازه‌ها شناخت دانش‌آموزان از محیط پیرامونش بیشتر می‌شود. در واقع هدف از انجام دست‌ساخته‌ها تربیت متخصص نیست، بلکه هدف اصلی، بهتر آموختن، تقویت توانایی و شکوفایی استعدادها گوناگون و کمک به تربیت اجتماعی دانش‌آموزان است.

۳-۱-۱. تقویت حواس پنج‌گانه دانش‌آموزان: دست‌سازه‌های دانش‌آموزی به تقویت حواس پنج‌گانه دانش‌آموزان کمک شایانی می‌کند و چون حواس تنها وسیله ارتباط مستقیم فرد با عالم خارج

هنگامی که شوق و شادابی را در چشم دانش‌آموزان می‌بینید احساس می‌کنید که در نهایت رضایت و شادمانی هستند

تصویر ۱. برگزاری نمایشگاهی از دست‌سازهای دانش‌آموزی در محل دبیرستان شاهد شهیدبشارت شهر قروه (مستان ۹۶).

۲. نمایشگاه‌های دست‌سازهای دانش‌آموزی

۲-۱. اهمیت برگزاری

نمایشگاه‌هایی از دست‌سازهای دانش‌آموزان
۱-۲. **تقویت استقلال فکری و اعتماد به نفس:** ایجاد نمایشگاه از کارهای دستی آنان در مدرسه و ... باعث پیشرفت فراگیران در تمام زمینه‌ها و بالاخص به دست آوردن استقلال فکری و امنیت روانی و اعتماد به نفس می‌شود و نیز بزرگی را از کودکی می‌آموزند.

۲-۱-۲. **تقویت حس رفاقت در دانش‌آموزان:** ایجاد رقابت در میان دانش‌آموزان و مقایسه آن‌ها با یکدیگر موجب حسادت، احساس حقارت، تضعیف عزت‌نفس و شوق یادگیری می‌شود. زمانی که این نوع رقابت با تشویق و پاداش توأم شود، آثار منفی آن به مراتب بیشتر خواهد شد. برای اینکه فراگیران با توجه به قابلیت‌های منحصر به فرد خود رشد کنند و یادگیری در محیطی انسانی صورت گیرد، باید رقابت بیرونی به رقابت درونی و رفاقت تبدیل شود. بررسی‌ها نشان می‌دهند که رویکرد یادگیری مشارکتی در این زمینه مؤثر بوده است؛ کار گروهی، همفکری و مشورت دانش‌آموزان با یکدیگر، ارتباط نزدیک معلم با شاگردان و راهنمایی آنان و احساس مسئولیت فردی و گروهی از مشخصه‌های مهم یادگیری مشارکت هستند. این امر علاوه بر تقویت روابط عاطفی، رشد مهارت‌های کلامی،

روش‌های فعال تدریس به روش‌هایی اشاره دارند که بتوانند فعالیت‌های شاگردان را تقویت و یادگیری را به جریان دو طرفه تبدیل کنند. انتخاب روش تدریس یکی از مراحل مهم طراحی آموزشی است

مراحل برای زندگی آینده و چالش‌های پیش رو، آمادگی لازم را کسب و به نوعی تمرین می‌کند.

مرحله اول: سنجش استعداد و توانایی خویش در انتخاب یک ماکت یا یک مدل برای ساخت است. در این مرحله دانش‌آموز با داشتن اختیار در انتخاب موضوع برای ساخت ماکت یا مدل، شهامت و توانایی خویش را می‌آزماید. دانش‌آموزانی که اعتماد به نفس و خلاقیت بیشتری

دارند به دنبال انتخاب موضوعات پیچیده و چالش‌برانگیزتری هستند. در مرحله انتخاب موضوعات برای دست‌ساخته‌ها می‌توان استعداد و توانایی دانش‌آموزان را به چالش کشید و حس اعتماد به نفس و خلاقیت آن‌ها را شناسایی و تقویت کرد.

مرحله دوم، مواجه شدن با مشکل و چالشی برای ساخت مدل یا ماکت جغرافیایی به بهترین نحو است. در این مرحله دانش‌آموز وارد کار و عمل می‌شود و خودش پی خواهد برد که بدون داشتن اطلاعات و آگاهی لازم قادر به خلق دست‌سازهای نخواهد شد که نظر معلم، اولیای مدرسه، سایر هم‌کلاسی‌ها و هم‌مدرسه‌ای‌هایش را جلب کند. دانش‌آموز ناگزیر به جست‌وجو و مطالعه می‌پردازد و همین عامل سبب تقویت حس کنجکاوی، جست‌وجوگری و پرسش‌گری در وی خواهد شد. ذهن دانش‌آموز نیز به شدت درگیر می‌شود و بارها انواع راه‌های خلق دست‌سازهاش را به بهترین نحو مرور می‌کند. طبعاً وی قادر نیست تمام شرایط و ویژگی‌های لازم برای خلق یک دست‌ساز مفید و مناسب را در منابع پیدا کند؛ از این رو مجبور به استفاده از توانایی و خلاقیت خویش می‌شود. در این مرحله نیز خلاقیت در دانش‌آموز که یکی از اصلی‌ترین اهداف تعلیم و تربیت است، تقویت و شکوفا می‌شود.

مرحله سوم، پیدا کردن مسیر و انتخاب بهترین شیوه و مواد و ابزارهای لازم برای ساخت دست‌ساز از نظر دانش‌آموز است. این مرحله زیباترین مرحله تمرین اندیشه‌ورزی است که همه دانش‌آموزان را به میدان تأمل و تفکر می‌کشاند. تفکر و اندیشه‌ورزی است که سبب می‌شود دانش‌آموزان در زمینه مسائل زندگی از زودباوری یا تقلید و دنباله‌روی از دیگران دوری جویند و با هر مسئله و رویدادی با ذهنی آگاه‌تر و با دقتی بیشتر برخورد کنند. در این مرحله باید این رویکرد در دانش‌آموز شکل گیرد که شیوه، مواد و ابزاری که برای ساخت مدل و ماکت خویش انتخاب کرده است تنها راه برای رسیدن به هدف نیست و قطعاً راه‌ها و شیوه‌های مختلف و متنوعی برای تهیه دست‌سازهاش وجود دارد.

مرحله چهارم، خلق دست‌ساز توسط دانش‌آموز است. هیچ کار، عمل و تلاشی نیست که به نتیجه یا دستاوردی نینجامد. در این مرحله

ارتباطی و فکری، در پرورش حس مسئولیت اجتماعی، افزایش موفقیت تحصیلی و عزت نفس شاگردان تأثیر بسزایی دارد. اجرای این رویکرد، مستلزم همکاری خانه با مدرسه، توانایی معلم در اداره کلاس، برنامه‌ریزی دقیق و تناسب عناصر نظام آموزشی با یکدیگر است (کرامتی، ۱۳۸۰: ۱۳۹). برگزاری نمایشگاه‌های دست‌سازهای دانش‌آموزی چون یک کار گروهی است و با همفکری و مشورت دانش‌آموزان با یکدیگر و ارتباط نزدیک آن‌ها با معلم صورت می‌پذیرد، باعث شکل‌گیری یک جو رفاقتی در بین دانش‌آموزان می‌شود.

۲-۲. الزامات برگزاری نمایشگاه‌های دست‌ساخته دانش‌آموزی: با توجه به اهمیت بازدید تمام دانش‌آموزان مدرسه و حتی دانش‌آموزان سطح منطقه و شهر از نمایشگاه باید شرایطی اتخاذ شود که این امکان برای همه فراهم آید. این شرایط را می‌توان از جنبه‌های زیر بررسی کرد:

الف) زمان: از نظر زمانی برگزاری نمایشگاه‌های دست‌ساز دانش‌آموزی باید هنگامی برگزار گردد که همه دانش‌آموزان شرایط و امکان لازم را برای بازدید بدون هیچ‌گونه دغدغه‌ای داشته باشند، زیرا ممکن است جرقه‌ای در ذهن آن‌ها ایجاد شود که در آینده به خلق و ابداع وسیله ارزشمندی بینجامد. در مدارس معمولاً زمانی‌هایی وجود دارد که شرایط برگزاری نمایشگاه‌های دست‌ساز دانش‌آموزان در آن زمان‌ها مناسب‌تر است. اگر چه بهترین زمان برای برگزاری نمایشگاه با توجه به شرایط هر مدرسه و دوره تحصیلی متفاوت است، اما اگر بتوان چنین نمایشگاه‌هایی را بعد از امتحانات پایانی نوبت اول، قبل از تعطیلات نوروز در اسفندماه، در دهه مبارک فجر و امثال این‌ها برگزار کرد، بازدید بهتر و امکان بازدید تعداد بیشتری از شاگردان از آن وجود دارد، زیرا دانش‌آموزان با کمترین دغدغه‌ای به بازدید دست‌سازهای هم‌کلاسی‌ها، هم‌مدرسه‌ای‌ها یا همشهری‌های خویش می‌آیند. در نمایشگاهی که سال ۱۳۸۸ از دست‌سازهای جغرافیایی دانش‌آموزان دبیرستان‌های شاهد و ابوریحان شهر قروه در محل گروه‌های آموزشی

این شهر توسط این‌جانب برگزار شد، یکی از گله‌هایی که اغلب بازدیدکنندگان در دفتر ثبت نظرات مطرح کرده بودند زمان نامناسب برگزاری نمایشگاه بود. این نمایشگاه در هفته پژوهش (هفته آخر آذرماه) دایر شده بود و برخی از دانش‌آموزان به سبب نزدیکی امتحانات نوبت اول یا قادر به بازدید از نمایشگاه نشده بودند و یا به گفته خودشان استرس چند روز مانده به شروع امتحانات، اجازه بازدید و استفاده از

می‌توان از این دست‌ساخته‌ها به‌عنوان وسایل و ابزارهای کمک آموزشی در مدارس بهره برد. همچنین می‌توان از دست‌ساخته‌ها، نمایشگاه‌هایی را در سطح مدرسه، منطقه و حتی استان برگزار کرد و زمینه حضور و بازدید تعداد زیادی از دانش‌آموزان سایر مدارس را نیز فراهم آورد. در برگزاری این نمایشگاه‌ها می‌توان اهداف پژوهشی، علمی و همچنین ایجاد فضای رقابتی سالم برای نشان دادن استعداد دانش‌آموزان مدارس را دنبال کرد

دست‌سازها

را به آنان نداده بود و با پایان امتحانات و شروع کلاس‌ها در اواخر دی‌ماه مجدداً زمان نامناسب برگزاری نمایشگاه را مطرح کردند. نکته قابل ذکر اینکه بازدید از نمایشگاه برای والدین و عموم مردم نیز آزاد بود. در دفتر ثبت نظرات، برخی از والدین و بازدیدکنندگان از زمانی برگزاری و امکان بازدید از نمایشگاه تا ساعت ۱ بعدازظهر گله کرده و گفته بودند باید امکان بازدید در بعدازظهر و غیرساعات اداری نیز وجود داشته باشد تا سایر والدین یا افراد دیگر امکان بازدید از دست‌سازهای دانش‌آموزان را داشته باشند. بازدید آنان این مزیت را دارد که در آینده دید بهتر و منطقی‌تری نسبت به دروسی مانند هنر، حرفه‌وفن و ... که دارای کارهای دستی و عملی هستند، داشته باشند.

ب) مکان: مکان برگزاری نمایشگاه دست‌سازهای دانش‌آموزان باید دارای شرایطی باشد. یکی از اصلی‌ترین شرایط آن امکان بازدید تمام دانش‌آموزان از آن است. در برخی از مدارس از سالن‌های مدرسه برای این منظور استفاده می‌کنند و دست‌سازها را در سالن روی چهار پایه‌ها و میزهایی می‌چینند. اغلب سالن‌های مدارس باریک هستند و با هجوم بچه‌ها برای بازدید، اغلب کیفیت مشاهده پایین می‌آید و دانش‌آموزان بهره لازم را نمی‌برند (تصویر ۱).

اگر بتوان در محوطه حیاط مدارس این کار را انجام داد بسیار مناسب است. همچنین اگر بتوان فضاهایی در گروه‌های آموزشی یا پژوهش‌سراهای شهرستان‌ها پیدا کرد تا امکان بازدید تمام

تصویر ۲: برگزاری نمایشگاهی از دست‌سازهای دانش‌آموزی در محوطه پژوهش‌سرای دانش‌آموزی شهر قروه

هدفمند این شیوه

نیازمند تلاش و زمان

بسیار زیادی است، اما به

سبب نقش سازنده‌ای که در تفهیم

و تسهیل مطالب درسی دارد می‌تواند

به‌عنوان یکی از شیوه‌های مفید در کلاس‌های

درس جغرافیا مورد استفاده قرار گیرد. پیشنهادهای

زیر می‌توانند در این زمینه راهگشا باشند.

۱. برخی از همکاران پیشنهاد ساخت دست‌سازها را به

دانش‌آموزان می‌دهند اما خیلی آن را جدی نمی‌گیرند. برای مثال

زمان و شرایط خاصی را برای ساخت دست‌سازها تعیین نمی‌کنند یا

از آن‌ها در بحث آموزش استفاده نمی‌کنند. با این شرایط دست‌سازها

نمی‌توانند چندان مفید و مؤثر واقع شوند.

۲. استفاده از دست‌سازهای دانش‌آموزان در کلاس درس،

اعتمادبه‌نفس آن‌ها را تقویت خواهد کرد. از این رو پیشنهاد می‌شود

همکاران گرامی اگر مایل به اجرای این برنامه در کلاس جغرافیا

هستند حتماً از دست‌سازها در تشریح مطالب درسی استفاده کنند.

۳. اگر بتوان از دست‌سازها نمایشگاه‌هایی را برگزار کرد، بسیار مفید

است.

۴. حتماً دقت شود که دانش‌آموزان در ساخت دست‌سازها جزئیات

را رعایت کنند، زیرا این امر یادگیری آن‌ها را عمیق‌تر و آن‌ها را دقیق‌تر

بار خواهد آورد. برای مثال اگر موضوع ساخت ماکت، ناهمواری‌های

ایران است، کنترل شود که در ماکت ساخته شده ارتفاع قله رعایت

شده باشد. اگر قله‌ها با خمیر ساخته شده‌اند باید ارتفاع خمیری قله

دماوند بلندتر از قله زردکوه باشد.

۵. اگر کار یکی از دانش‌آموزان کیفیت مناسبی نداشت هیچگاه نباید

وی را کوچک شمرد، بلکه باید همراه با تشویق، نقاط ضعف و معایب

کار را به وی گوشزد کرد.

اگر چه بهترین زمان برای برگزاری نمایشگاه با توجه به شرایط هر

مدرسه و مقطع تحصیلی متفاوت است، اما اگر بتوان چنین

نمایشگاه‌هایی را بعد از امتحانات پایانی نوبت اول، قبل

از تعطیلات نوروز در اسفندماه، در دهه مبارک فجر و

امثال این‌ها برگزار کرد، بازدهی بهتر و امکان بازدید

تعداد بیشتری از شاگردان از آن وجود دارد،

زیرا دانش‌آموزان با کمترین دغدغه‌ای به

بازدید دست‌سازهای هم‌کلاسی‌ها،

هم‌مدرسه‌ای‌ها یا همشهری‌های

خویش می‌آیند

دانش‌آموزان

سطح منطقه

از نمایشگاه

دست‌سازها فراهم شود

ارزش و اهمیت کار بسیار بالا

می‌رود (تصویر ۲).

پ) تشویق و الزام همه برای بازدید

از نمایشگاه: باید نمایشگاه دست‌سازهای

دانش‌آموزی برای همه دانش‌آموزان، حتی آنانی که

شاید علاقه‌ای به بازدید ندارند، الزامی شود. وجود تفاوت‌های

فردی در بین دانش‌آموزان سبب می‌شود تعدادی از آن‌ها نه

علاقه‌ای به ساخت دست‌ساز داشته باشند و نه اینکه بخواهند از

دست‌سازهای دانش‌آموزان و سایر هم‌کلاس‌ان خود بازدید کنند.

دبیران و دست‌اندرکاران مدارس اگر بتوانند شرایطی را فراهم کنند

که این دانش‌آموزان چه در ساخت و چه در بازدیدها حضوری فعال

داشته باشند می‌تواند پیامدهای مثبتی برای این‌گونه دانش‌آموزان در

پی داشته باشد. چه بسا این مشارکت‌ها و بازدیدها باعث علاقه‌مندی و

شکوفایی شدن خلاقیت این‌گونه دانش‌آموزان شود. اگر بتوان در این‌گونه

دانش‌آموزان ایجاد انگیزه کرد، آن‌ها فعال می‌شوند، زیرا داشتن انگیزه

سبب می‌شود تلاش و انرژی دانش‌آموز افزایش یابد. انگیزه است که

تعیین می‌کند دانش‌آموز حتی سخت‌ترین تکالیف مدرسه‌اش را با

علاقه و اشتیاق انجام دهد یا مدام از زیر کارها شانه خالی کند.

● خلاصه بحث و نتیجه‌گیری

در شرایط کنونی بسنده کردن به کتاب‌های

درسی به‌ویژه درس جغرافیا نمی‌تواند اهداف

پیش‌بینی شده برای این کتاب را محقق سازد. همان‌گونه

که رویکرد جدید در تألیف کتاب‌های نونگاشت آغاز شده است،

باید شیوه‌های تدریس نیز دانش‌آموزمحور باشد و دانش‌آموز در

بحث آموزش و فرایند یاددهی و یادگیری حضوری فعال و پویا داشته

باشد. یکی از روش‌هایی که در درس جغرافیا می‌توان دانش‌آموزان

را فعال و پویا کرد، بحث ساخت دست‌سازهاست. هر چند اجرای

منابع

۱. حاجی‌زاده، صمد (۱۳۹۲). «بررسی نقش دست‌سازها در بهبود فرایند یاددهی». طرح

تحقیقاتی، استان خوزستان، آموزش و پرورش اهواز.

۲. حسین‌نژاد، حسین و سلمان‌آخش (۱۳۹۲). «بررسی میزان بهره‌گیری اساتید دانشگاه از

روش‌های فعال تدریس». فصلنامه دانش‌انتظامی پلیس پایتخت، سال ششم، شماره ۲، صص ۶-۱۶.

۳. روف، علی (۱۳۸۸). پژوهش در کلاس درس و مدرسه. تهران: انتشارات مدرسه.

۴. علیپور، حسین (۱۳۸۹). «ضرورت برپایی نمایشگاه دست‌سازهای دانش‌آموزان». فصلنامه

رشد آموزش زیست‌شناسی، دوره بیست‌وچهارم، شماره ۲.

۵. سعیدی، عباس (۱۳۶۵). «مدل و مدل‌سازی در آموزش جغرافیا». فصلنامه رشد آموزش

جغرافیا، شماره ۷ صص ۱۳-۱۰.

۶. کرمانی، محمدرضا (۱۳۸۰). «قابلیت یا رفاقت در کلاس درس». فصلنامه روان‌شناسی و علوم